

על פי התהום

לסוציולוגיה של יהדות פולין (ב*)

יעקב לשצינסקי

הבידוד הפוליטי

על הבדליות הפיסית-המקומית והחברתית הכלכלית יש להוסיף גם את הבידוד הפוליטי-הציבורי. לא זו בלבד שכמעט לא היה באפ-שרותם של היהודים לקחת חלק פעיל במפלגות הפוליטיות שאינן יהודיות, כאשר היה אפשר אפילו ברוסיה הצארית, אלא שגם מפולגים היו בארגוניהם הכלכליים.

במסום שיש המונים גדולים של יהודים, מטבע הדברים שיצמחו מפלגות פוליטיות שונות, וכן ארגונים חברתיים וכלכליים. כן היה ברוסיה הצארית וכן היה באוסטריה לשעבר. אך בשתי הארצות היו חלקים מסוימים של האוכלוסיה היהודית, ביחוד של האינטליגנציה, שנות היה להם יותר לקחת חלק בפעולות המפלגות הפוליטיות של עם הארץ — על הרוב היו אלה יהודים טמזעים, או יהודים שצר היה להם המקום ברחוב היהודי. במפלגה הסוציאליסטית הפולנית, שהיתה ראש-הנלחמים במערכות שחרורה של פולין, היו היהודים פעילים שנים רבות; בבית-הנבחרים האוסטרי היו דיאמאנט וליברמאן שנים רבות נציגיו של מעמד-הפועלים הפולני. פליכס פאָרל היה במשך עשרות שנים עורך עתונה הרשמי של המפלגה הסוציאליסטית. אך לא היתה בפולין שום מפלגה ליבראלית אזרחית. כגון מפלגת הקאדטים ברוסיה, שבה לקחו היהודים חלק. אפילו המפלגה הסוציאליסטית הפולנית הוכרחה לתת דעתה להלך-הרוחות בפולין העצמאית והשתדלה בשנים האחרונות למעט כמינוי יהודים לכהונות של אחריות. כן נמנעה מלקבל הרבה חברים יהודים. ואין פירוש הדבר, שהמפלגה הסוציאליסטית הפולנית היתה מפלגה אנטישמית. נהפוך הוא, ברוב מרץ נלחמה באנטישמיות. אך מתוך ששמה לב להלך-הרוח של ההמונים, סבורה היתה שמן התבונה, כי היהודים יתרכזו יותר במפלגות הסוציאליסטיות שלהם משינהרו אל המפלגה הכללית.

הפולנית.

* ראה: "מולד", חוברת 5.

מן הבחינה הלאומית היהודית ודאי מן הרצוי היה, שיהודים בכלל ופועלים יהודים בפרט יהיו מרוכזים במפלגות הפוליטיות היהודיות. אולם מן הבחינה הפוליטית חשוב היה ליהודים, בתורת מעוט, שיהיו להם באי-כוח במפלגות הפוליטיות הכלליות — הללו היו בכל מקום ומקום פרקי-חיבור מרעילים מאד בין האוכלוסיה היהודית לבין האוכלוסיה שאינה יהודית. הללו היו לעתים קרובות הטובים שבמליצי-היושר לאינטרסים היהודיים בסביבה הפוליטית הנכרית. כזה היה תפקידם של וינאבר במפלגה הקאדטית (הדרי מוקרטית) הרוסית ובראמסון במפלגה העממית. בפולין חסרה היתה חולית-חיבור זו לחלוטין. מרובה יותר היה ערכו של הבידול הכללי: הסוחרים היהודים והסוחרים הפולנים מאורגנים היו בארגוני-מסחר שונים, וכן הסוחרים הזעירים, בעלי-המלאכה ועובדי-הבית היהודים והפולנים, ואפילו האגודות המקצועיות מבודלות היו, אף כי היו סוציאליסטיות. אשר למקצועות החפשיים, הרי בפרקדומן מסוים היו ארגונים משותפים קיימים, אך התחרות הלאומית גברה במהרה על שיתוף האינטרסים המקצועיים, והרופאים, המהנדסים, הטכנאים ורופאי-השיניים היהודים נאלצו להקים ארגונים יהודיים מיוחדים.

יתכן לתאר את סדר התריפות בהשפעת התחרות הלאומית ואת הפירוד הלאומי בקרב הקבוצות החברתיות השונות בפולין על-פי גרס-מעלות זה: השפעת הניגודים הלאומיים רפה היתה ביותר בקרב הפועלים, האינטרסים המעמדיים המשותפים גברו תמיד על הניגודים הלאומיים; עזים יותר היו הניגודים הלאומיים בקרב בעלי-המלאכה; קשים הרבה יותר — בקרב הסוחרים הזעירים ורוכלי-השוק, וקשים מכולם — בקרב האינטליגנציה. זו האחרונה היתה בפולין, ואפשר לא רק בפולין, הנושא הפעיל ביותר של האנטישמיות. הקבוצה האזרחית היחידה בפולין, שבה ניתן היתרון לאינטרסים המעמדיים המשותפים על החילוקים

כן אין הדברים אמורים כאן בפורענויות המעוררות פתאום בלב היהודי את הרגשת שייכותו לציבור. חשובה התלות היומיומית המוחשית בכלל הלאומי, הרגשת השייכות התקינה הבררית, שהיא תולדת אינטרסים יום-יומיים משותפים, חנינות משותפות, מטרות ושאפויות גשמייות משותפות. את כל הקשרים היומיומיים המוחשיים האלה נוטלת ברגיל מן היהודי מדינת הנכר, עיר-הנכר. הקשר הלאומי היהודי בין חלקי האוכלוסיה היהודית אינו בימים כותי קונם ובתנאים כתיקונם אלא מין סוחר-עודף, שרק פרעות ושחיתות, רדיפות ונגישות יפרי נסוהו ויגדלוהו. למרבה המול, חוזרות הפרעות והשחיתות, הרדיפות והנגישות הללו מתוך חוקיות היסטורית, שלא תמצא דומה לה בשום תופעה בדברי ימיו של עם מן העמים.

גם האבטונומיה היהודית בפולין לא היתה עשויה למלא מקום ארץ או מדינה, היוצרות אותם קשרי-שייכות ואותם רגשי-קיבוץ תקינים ובריאים, שדובר עליהם למעלה. אך היא היתה רבת-היקף וארוכת-ימים כל כך, בת תוכן יום-יומי מוחשי ורבגוני כל כך, ולפיכך גם בת השפעה עזה וממשית כל כך, שהעמיקה לטבוע אותה בנשמת יהדות פולין יותר מבכל ארץ אחרת.

מהיות להם פונקציות רחבות, הנהליות משפטיות, חברתיות-כלכליות, כספיות ודתיות-תרבותיות חינוכיות, טיפחו מוסדותיה האבטונומיים בקרב יהדות פולין הכרה עמוקה יותר של השתייכות לכלל, מאשר בקרב יהודי ארצות אחרות; הרגשה עמוקה יותר של התחייבות לכלל, של חובת הדאגה לכלל ולקיומו; כללו של דבר, רגשי-שייכות לאומיים עמוקים ובריאים יותר, מאשר מורשת-התמדה או זעזועי-פורענויות בלבד.

די להזכיר את רשת מוסדות החינוך, למן בתי תלמוד-תורה ועד ישיבות, שהיו בגדר חובה וקוימו על-ידי המוסדות האבטונומיים המקומיים או המרכזיים, בשביל להשיג את מידת ההשפעה הגדולה של המוסדות הללו על כלל האוכלוסיה היהודית. מוסדות-האבטונומיה המרכזיים סייעו לייסוד בתי-דפוס בקראקא ובלובלין, שכן היו למעלה מיכלתה של קיבולת פרטית. כן קיימו מוסדות האבטונומיה חברי מגידים ודרשנים עממיים, שהיו נוסעים ממקום למקום ומרביצים תורה בקרב המון העם ומלמדים אותו גם מידות טובות. המוסדות הללו

הלאומיים, היתה הבורגנות-הגדולה העירונית-בחוגים כלכליים עליונים אלה התחשבו בכשרו הכלכלי של האדם ובסיכווי העסק הנחתם, אולם קבוצה זו היתה קטנה מכדי להשפיע על מעמד היהודים במדינה.

התפתחותה הלאומית של יהדות פולין היתה, לפיכך, תולדתו של כליל סיבות וגורמים חיוביים ושליליים — צפיפות-המקום והריכוז הסוציאלי הכשירו את הקרקע לצורות-חיים יהודיות וליצירות-תרבות לאומיות; הכוחות הדוחים של הסביבה הפולנית לא הניחו לתהליך-הטמיעה להתפתח, לפרק את הגיטו היהודי ולפורר את הכוחות היהודיים.

ואף על פי כן רבה היתה בפולין פעולת כוחות-הטמיעה, שהבקיעו את כל המחיצות ודילגו על פני כל הגדרים. אך בטרם נבוא לעיין בצד הדינאמי הזה של חיי היהודים בפולין, עלינו ליחד את הדיבור לכמה גורמים היסטוריים, שהגבירו את חסיגותו של הקיבוץ היהודי בפולין בפני ההתבוללות, את כושר-עמידתו ואת יציבותו.

השפעת המורשה

המורשה הלאומית-הדתית של יהדות פולין גרמה במידה לא מועטת, שמגמות-הטמיעה של המאה התשע-עשרה יפוררו פחות את הקיבוץ היהודי הזה, שהקיבוץ היהודי הזה יוכל לקיים זמן רב יותר את אפיו הלאומי המגובש.

מאות בשנים חיתה יהדות פולין חיים אבטונומיים, מאורגנים ארגון לאומי, הרבה ארצות היו בהן ליהודים קהילות דתיות אבטונומיות, אך בשום מקום לא היו מאורגנות אירגון רחב כל כך ומרוכזות כל כך באזורים ובאיגודים כלל-ארציים, ובשום מקום לא היו שומות עליהן פונקציות חברתיות-כספיות ודתיות-תרבותיות רחבות כל כך, כאשר בפור-לין, עצם העובדה, שהאבטונומיה בפולין הקיפה את יהודי כל המדינה, נודעה לה השפעה עצומה מבחינת הליכוד הלאומי ומשמעת-האחדות הלאומית. האבטונומיה — זה התחליף ההיסטורי לחיי-מדינה יהודיים מאורגנים — הגיעה בפולין למרום התפתחותה.

יהודים בגולה, יותר משהם אומה, הרי הם יחידים מפוזרים ומפורדים, לכל המרובה רר אים הם עצמם חברים לקהילת המקום, אין הדברים אמורים כאן בשרידים סמויים של הרגשות-מורשה ציבוריות דתיות או לאומיות.

יסודות פולניים חדרו לכל סוגי המסחר והמלאכה — שני ענפים אלו שהראשון בהם יצרוהו ופיתחוהו יהודים. ואף שהיסוד הפולני עוד היה עשרות בשנים מיעוט בשני ענפי-כלכלה אלו, נהג מלכתחילה מעשה בעל-בית, בר-מצר, אשר לו הבכורה. מלכתחילה הכריז מלחמה על זיהוה דג, שהפקיע מידו את המסחר והמלאכה. כל בניין-הכלכלה היהודי העצמאי התחיל מתמוטט. רוב היהודים הוסיפו לשבת בגיטו והחלו להקים עמדות-מגן, כגון קופות אשראי זול לנצרכים, אך מעמד-הדברים נשתנה יותר ויותר. משקלם של היהודים בערים פחת והלך — נהירת היסודות הבלתי-יהודיים לעיר רבתה במספר מנהירת היהודים מן העיירות. משקיבלו הפולנים, בעשרים השנים האחרונות, את רסן השלטון לידיהם, נסתייעו בו לצורך המלחמה הכלכלית. בכל הדרכים, כשרות ושאינן כשרות, משכו גדרו את הפולנים לערים, כדי לטשטש את אפין היהודי ולשוות להן פרצוף פולני. ושאיפתם היתה לשוות פרצוף פולני לא רק לערי האזור הפולני, אלא גם לערי האזור האוקראיני והרוסי-הלבן. ולא רק השלטון, אף הציבור הפולני עצמו שקד על כך — בפוזנא נוסדה חברה, שנתנה אשראי זול וגם תמיכת-ממון לפולנים שיהגרו לאזורים שאינם פולנים, אף שהיהודים הוסיפו להיות רוב בענפי מסחר ומלאכה שונים. הוכרחו בכל זאת להוסיף ולהסתגל לרוב האוכלוסייה, שהעמיד את הק"ש שים שבמתחרים. שלוש חנויות של יהודים ולעומתן חנות פולנית אחת — זו האחרונה חזקה מהן וכופה עליהן את מרותה הלאומית. ובפרט שחנות פולנית יחידה זו אינה עושה מלאכתה בשלנה ואינה ממתינה לקינה ואינה מתקינה עצמה להתחרות בחנויות היהודיות באיכות סחורותיה ובזול מחיריה — לא, החנות הפולנית צוחכת בקול-קולות, שהיא יסוד-המוסד של המדינה הפולנית והיא שומרת ומצילה את הפולניות של הארץ, וקודאת לכל אוהבי מולדתם שלא יחטאו למצפונם ולא יקנו בחנותו של יהודי. במעמד-דברים זה לא יפלא שמעמד-הבינים היהודי, שרובו ישב עוד בגיטו, נאלץ להסתגל בלשונו ובמראהו לרוב האוכי לוסיה, בקנותו שעל ידי כך יעלה בידו להתייחס מן המהלומות הפטריוטיות היורדות עליו. כל התהליכים הללו, שרישומיהם כבר נתבררו ברבע האחרון של המאה התשע-עשרה ושבישרו ראשית תקופה חדשה בחייה של

למשיכה זו לשתי השכבות העליונות הללו נתפסה לא רק בורגנות-הבינים היהודית, שיכלה לחלום על עליה למדרגה ומה יותר, — נתפסו לה גם שכבות רחבות יותר. קפיצת הדרך אל הבורגנות הגדולה היתה לעתים קרובות בגדר הנמנע, אך נקל יותר היה להגיע לכלל מעלת רופא או עורך-דין. ופירושו של דבר זה היה — שקיעה וטבילה בלשון זרה ובהרבות זרה.

מלבד כל הגורמים הללו רבה היתה השפעת עליה של העיר הגדולה; עמה בא לעולם גם טיפוס-קונה חדש. העיר הביאה את הקונה הלאומי — המשכיל, הפקיד, ואפילו האדם הבינוני בעיר הגדולה, הוא לאומי יותר מאשר הכפר. בית-הספר, העתון, התיאטרון, ובשנים האחרונות גם הקולנוע והראדיו — כל אלה היו גורמי הלאמה חזקים, ואם גם לא היה תדבר מתכליתם, הלאמה מבהינת הרוב פירושה דינא-ציונליזאציה לגבי המיעוט. הרוצה בטיפוס-קונה חדש זה, חייב לדמות אליו אם פהות ואם יותר — בלשונו, בנימוסיו, במראהו, ולא כל שכן שעליו להמיר את שבתו ונועדיו בימי-מגותו של זה. ההגוני היהודי שברחוב ראשי של עיר גדולה חייב היה להיות שונה למראה מן החנוני שבעיירה או בכפר, הגושא ונותן עט הקונה הכפרי. בעודו בגיטו נשא את נפשו החנוני או בעל-המלאכה המעולה לצאת ממיצור הסימטאות היהודיות ולפתוח חנות או בית-מלאכה בלב העיר, מקום שהסיכויים מרובים יותר, ובעודו בגיטו החל להתקין את לשונו ומראהו לקנית מקום בשוק החדש, הגדל והולך — שוקו של לבי-העיר. ואם לא שיחקה לו השעה לפתוח חנות ברחוב ראשי בעיר, הכשיר, לפחות, את בניו לחיים ברחובות הראשיים, ולא בגיטו. ופירושו של דבר היה — דיבור בלשון פולין עם הילד, החלו להקל בשמירת שבת ויום-טוב, מי בלב קל ומי בצער שבלב, ואפילו באלבקי היו יהודים שפתחו חנויותיהם בשבת.

בו בזמן גבר ביתר שאת המתחרה הפולני — חנויות-המזון הפולניות הקטנות גדלו והיו לחנויות-מכולת גדולות, ובניהם של בעלי חנויות-המכולת הפולנים העשירים החלו לפתוח חנויות גלנטריה וטכסטיל. בניהם של קצינים פולנים אמידים, וכן בניהם של פועלים פולנים בעל-מקצוע, שוב לא הלכו לעבוד בבתי-החרושת — הללו כבר קנו השכלה עירונית וכבר גברו השוקותיהם ונעלו השגותיהם. מקצתם יצאו לפקידות וחלקם הגדול למלאכה ומסחר.

טבע הדברים גרם. אחראי מדי, קדמי מדי ורם מדי היה תפקידה הכלכלי של שכבה יהודית זו — בנקאות, בניין רכבות, ייצור טבק וסוכר וכיו"ב — שלא תהיה שואפת להתדמות לרוב האוכלוסיה. והרי באותם הימים היה שולט עדיין הליבראליזם, ושכבה זו ביקשה לקנות אמאנסיפציה בטמיעה.

במקביל לתופעה הראשונה, ומקצת בעקבה, קמה אינטליגנציה מקצועית יהודית, שמלכתחילה לא העמידה את סיכוייה ושאיופותיה לא על הכלכלה החד-צדדית וצרת-הידיים של הגיטו היהודי, אלא על הצרכים הגדלים של המדינה, כלומר בראש ובראשונה של הרוב הפולני. גם קבוצה זו נתקבלה תחילה בציבור הפולני הצר עיר בסבר אהדה וידידות. שתי הקבוצות החדשות הללו, העשירות והחזקות ביותר, החלו להטיף להשכלה חילונית, ופירושו של דבר היה פרץ בחינוך היהודי, שהיה דתי ושמרני מעיקרו, וכן פרץ בעולם היהודי בכללה, שכן השכלה חילונית באותם הימים פירושה היה לשון-המדינה, תרבות-המדינה ונוסח-המדינה.

ראשיתן של שתי הקבוצות האמורות חלה ברבע הראשון של המאה הקודמת, אך לכלל מדרגה של תופעה, שעשויה היתה לזעזע את החיים היהודיים הקופאים על שמריהם, לא הגיעו אלא לאחר שנות הששים של המאה התשע-עשרה, שבהן החלה ההתפתחות הרכרית שנית להעמיק שורש בפולין.

חלק-הארי של יהדות-פולין הוסיף להיות מבודל, מבחינת השטח ותכלכלה, והדיפרנציאציה הרכושנית עברה עליו בתחומי הגיטו, בתוך אותה סביבה כלכלית יהודית, שנתגבשה במשך דור-דורות. החטיבה הכלכלית החדגונית של סוחרים ומוזגים יהודים במאה השמונה-עשרה נפלגה ונחלקה וקמו מעמדות חדשים ושכבות חברתיות חדשות: קמה בורגנות-ביניים, קם פרולטריון, שכבר נתמעטו אפשרויותיו לקפוץ ולעבור לשכבת בעלי-הבתים, המעמדות הישנים לבשו קווי-פרצוף מודרניים ונסתגלו לתביעות הזמן החדש. כל זה נהרחש במידה מרובה בגדר הסביבה היהודית, אך השכבות העליונות האמורות, אף שהיו קטנות למספר, רבות-השפעה היו, וגדול היה כוחן למשוך אליהן את הלבבות בחוגים גרמנים יותר. הם הטילו מהפכה בחיים היהודיים, התכו מהם אכרים אכרים, טילטלו אותם מן הבית החוצה, מן הגיטו אל העולם הסובב.

תמכו במחברים, שיוכלו להוציא את ספריהם, וגם חיבו כל קהילה לקנות כך וכך ספדי גמרא, כשיעור משפחות הקהילה, בתי-המדורשות חייבים היו להעמיד ספרים לכל דורש. קהילה של המשים בתיאב מחויבת היתה לכלכל שלושים בחזרי-שיבה, הקהל קיים את הישיבנות, וכלל היה שיש לפטור את ראשי-השיבה מכל דאגה חמרית, כדי שיוכל לנהל את הישיבה בשלנות-נפש ולהורות תורה „יוםם ולילה“. מערכת-חינוך מסועפת זו, לא רק לתינוקות אלא גם למבוגרים, ששרידיה עוד היו ניכרים ביהדות פולין בשנים האחרונות, ושהתנהלה על-ידי מוסדות מקובלים על הציבור, קיימת היתה מאות בשנים והעמיקה אותותיה בנשמת יהדות פולין — אותות של ארגון לאומי ואחירות לאומית, מסירות-נפש, נאמנות והכרה לאומית. ההינוך הלאומי הוא, בדרך כלל, וביחוד באומה בת בלי ארץ ומדינה, החשוב והמשפיע שבגורמי ההכרה הלאומית. כל זמן ששררה בקרב היהודים שיטת-החינוך הלאומית-המסורתית, לא היה כל סימן טמיעה בנראה. שיטת-ההשכלה היהודית הנבדלת הגביהה אותה מחיצת-תרבות לאומית בין יהודי לשאינו-יהודי, שהנה תנאי-התנאים לכל תרבות לאומית. נופלת מחיצה זו, אפילו כל שאר הגורמים, המבדילים את האוכלוסיה היהודית מן הסביבה הנכרית, עודם קיימים ופועלים, הרי ניטל מהם כוח-היצירת-ההפריון הלאומי.

המשבר

שני גורמי-יסוד, מותנים זה בזה ומשלימים זה את זה, העמיקו בעשרות השנים האחרונות סדקים ובקיעים בשלימותה של יהדות פולין מבחינת המשק והשטח וכן ביצירתה הלאומית-התרבותית: הדיפרנציאציה הרכושנית מזה והתרמוטות מערכת-החינוך המסורתית מזה. ההתפתחות הרכושנית בשבעים-שמונים השנים האחרונות פילגה את יהדות פולין ותלשה חלקים חלקים מן הקיבוץ המסוגר לשעבר. קמה בורגנות גדולה יהודית, שיסדה את הבנקים הראשונים בפולין, בנתה את מסילות-הברזל הראשונות במדינה וקשרה ראשונה את השוק הפולני לא רק בשוק הרוסי, אלא גם בשוק הברי-לאומי. בורגנות זו נתקבלה תחילה בסבר פני-יפות ובשמחה, הדור הראשון שבה כבר נמכר מן הגוף היהודי הכלכלי ונתערה במהרה, מצד-גורם חברתית ותרבותית, בסביבה הפולנית.

היהדות ולעתים רחוקות עברו על התחומים המותרים מטעם היהדות הדתית. טיפוס היהודי, המעורה בלב ונפש בלשון ובתרבות של הסביבה הנכרית, השוגה בחלומות האומה הנכרית, ועם זה הוא יהודי להלכה — יהודי יוצא דופן זה הוא בנה המובהק של המאה הי"ט.

יהדות פולין, אף שהיתה תושב ותיק, מדורי דורות, במדינה זו, אף שמושרשת היתה בנוף הפולני, אף שתמיד שלהה ידה באומנויות, שהביאה לידי מגעיוס-יוס עם הסביבה הנכרית, אף ששליש ממנה ישב מדורי דורות בכפר, שתיים שלוש משפחות בים של אוכלוסים פולניים או אוקראיניים — אף על פי בן טיפחה ופיתחה את הדיאלקט, אשר הביאה עמה מגרמניה, והפכתו ללשון העם. רק מקרקעה של פולין ההיסטורית צמח ועלה דיאלקט זה לכדי כלי לאומי, שמילא תפקיד נכבד כל כך בתקופה האחרונה בהתפתחות התרבות היהודית. ילד יהודי ראשון שנכנס לבית-ספר נכרי —

הריהו, בעצם, הפותח בטמיעה בכל ארץ וארץ. על ידי בית-הספר הנכרי דבק הילד היהודי בלשון הזרה לא רק מבחינה חיצונית, אלא גם אינטימית, רוחנית. עודו באיבו ויפה לקליטת השפעה, הריהו נכנס לתוך תוכה של ספירת התרבות הזרה, הכובשת בחיזק קסמיה דוקא את לב המהוננים, עדיני-הנפש ועתירי-הדמיון.

תחילתו של תהליך-טמיעה זה בפולין — בראשית המאה התשע-עשרה. מאחר שפולין בותרה בין שלוש מדינות (גרמניה, אוסטריה ורוסיה) והיתה כפופה לשתי לשונות ותרבויות זרות (גרמנית ורוסית), לא גדלה במהרה השפעתה של הטמיעה על האוכלוסיה היהודית. בפוזנא נשתררה הלשון הגרמנית המיוחסת בקרב האוכלוסיה היהודית, שרובה היגרה אחר-כך לגרמניה. באוסטריה היתה הלשון הגרמנית בת-חרותה של הלשון הפולנית, אך ידה של האחרונה היתה לבסוף על העליונה. בפולין הרוסית לא היה בית-ספר עממי, לא פולני ולא רוסי, ועל כן רפתה בה השפעת הטמיעה.

אך אף בתנאים קשים ומכשילים אלה עלה בידה של הטמיעה לעקור חלק גדול מן האינטימי-הנצחית היהודית, לערותה ולדבקה דבק אור-גני בתרבות הפולנית. מקרקע זו צמחו ועלו משוררים ומספרים פולנים נכבדים, ואין צריך לומר אנשי-מדע שונים, שנתייחד להם מקום מעלה בספרות הפולנית. דייגו אם נזכיר כאן את המשורר יוליאן טובים, המחזק גדול משורר

יהדות פולין, לבשו צורות המורות ביותר בפולין העצמאית. ככל שהחמירה התקפת חוגי-המסחר הפולניים וככל שגברה סכנת תהליך דחיקת רגלי היהודי בכל הדרגים, למן מתן אשראי ממשלתי לחנונים הפולנים ועד קמטי-מרות וקטטות ליד הגויזותיהם של יהודים, כן נישטש צביונו הלאומי של הגייטו היהודי וכן הוסיף להסתגל לסביבה הפולנית. כל יהודי ויחיד לעצמו עוד השלה את נפשו להאמין, כי בכך יעלה בידו להציל את עמדתו מקוט. הטמיעה לבשה כאן צורות טראגיות ביותר — זו לא שגתה באשליה אמנסיפציה של ממש והתערות בחברה הפולנית, כטמיעה במערב אירופה. זו לא היתה טמיעה בהשפעת הסביבה הנכרית, המבטיחה חופש ושיוון לקרבן-הטמיעה, אלא טמיעה מתוך פחד ואימה, מורדפת שוטט של המתהרים שאינם-יהודים, הקוראים חמס, שהיהודי הנטמע אהוד עליהם אף פחות מן היהודי בעל תוקן והפיאות.

כך נוצר בפולין מצב מדאיב ומעציב — מחיצות השטת, המחיצות החברתיות-הכלכליות והציבוריות-הפוליטיות בין יהודים לשאינם-יהודים עמדו בעינו, יתר על כן, מחיצות אלו גם גבהו והוסיפו, כי האוירה מחוץ לגייטו נגדשה איבה מרה במידה כזו, שרבים מן היהודים שפרצו לרבעים שאינם יהודיים, נאלצו לתורר לגייטו. אך מחיצות-התרבות והחזו להת-מוטט אט-אט. הגייטו נתקפחה שלימותו ויציבותו מלשעבר ובכך גם נס יח יצירתו ועצמיותו. הגייטו לא עבר ובטל בפולין, כאשר אירע במערב אירופה, לאחר האמנסיפציה, אלא נת-ערער מבית. כאן לא הוטרה התרבות היהודית בתרבות זרה לחלוטין, אלא נוצרה מין סינתזה בין התרבות היהודית לבין התרבות הזרה.

עד לראשית המאה התשע-עשרה קנו, מן הסתם, 99 אחוזים למאה מידי ישראל בעולם כולו חינוך דתי-לאומי. המחיצה הדתית שבין היהודי לשאינו-יהודי גבוהה ועבה היתה כל כך, שכל אימת שקנה היהודי, אגב הסתגלותו החיצונית לסביבה הזרה, ידיעת לשון מן הלשון-נות, היה ממא את הלשון הזרה תוכן דתי-לאומי והופכה לדיאלקט יהודי. סיגול הלשון הזרה לא היה משמעו מעולם סיגול התרבות הזרה, לפי שכרוך היה הדבר בשמד, בעזיבת האומה לחלוטין. פסגות-הרוח של היהדות קיימו תמיד מגע-משא עם זרמי-הרוח של עולם-החוץ, אך מעולם לא עקרו שורש מקרקע

יהדות פולין העניה הוציאה מדי שנה בשנה כ־20 מיליון זהוב לחינוך יהודי בשנה, כמעט כיהדות אמריקה העשירה, הגדולה ממנה פי-1½. כל ההכסחות של הממשלה הפולנית וכל התחייבויותיה להקנות למיעוטים ובכללם גם ליהודים בית־ספר לאומי בלשון־האם הופרו על־ידי כל ממשלות פולין, שרדפו את בתי־הספר של המיעוטים, וביחוד של המיעוט היהודי. העובדה, שחינוכם היסודי של ילדי־ישראל בשיעורי־גבוה כל־כך היה בלשון הפולנית, די היה בה לקרקר את יסודות שליטתה של לשון־האם היהודית, ולהשלים הפורענות, הרי אותה ממשלה פולנית, שכפתה את ילדי ישראל ללמוד בבתי־הספר העממיים, נעלה בפניהם את דלתות בתי־הספר התיכוניים והאוניברסיטאות. הנוער היהודי המתבולל נמצא קרח מכאן ומכאן.

ואף על פי כן היתה יהדות פולין משגב ומעוז לכל ערכינו הלאומיים — כ־58 אחוזים מכלל יהודי פולין עוד ישבו בערי־השדה ובעיירות־השדה, שם שרר עדיין אורח־החיים היהודי, ונשמרו עדיין שבת ויום־טוב כהלכתם; שם הלהיבו עדיין לשון אידיש והלשון העברית החדשה את הנוער היהודי; שם היתה התנועה הלאומית לכל גוניה וזרמיה המושלת בלבות היהודים, אפילו בערים הגדולות עוד היתה יד המסורת חזקה למדי — הן באשר לשבת וליום־טוב והן באשר ללשון אידיש. היהודי הפולני לא נכנע על נקלה, גילה עקשנות מפליאה אפילו בשמירת לבושו היהודי. עוז רצונו להיות שונה מסביבתו, שלא להתבטל בה אפילו התבטלות חיצונית, להפגין על כל צעד ושעל את שייכותו לאומה מיוחדת במינה — קוי־מורשה אלו עוד עזים היו רישומיהם אפילו ביהדות־הכרך הפולנית. חלקים גדולים בערים כוארשה ולודז יהודיים היו למראה, במידה שלא היה שום רובע בשום עיר מערי העולם המרובות ביהודים. הקפטה השחורה והארוכה, שכה הפלטה את היהודי מכלל האוכלוסיה והפגינה, כבמתכוון, את כוננותו של היהודי לשאת את סבל יהדותו — בגד מסרתי זה יקר לא רק לדור הקודם, אלא גם לחלק גדול מן הנוער, שבשום פנים לא היה גופל מהנוער שלבושו מודרני אפילו מצד ההשכלה הכללית, ולא כל שכן מצד התרבות היהודית. היהדות הפולנית עד חורבנה עמדה בעצם מלחמתה לצורות־חיים יהודיות בתוך סביבה, אשר חפצה אינו הטמעה, אלא עקירת הפרצוף הלאומי.

דיה של פולין, ואת המספר יונף ויטלין, שיציי רותיו תורגמו גם ללשונות אחרות, סופרים יהודים קטנים מהם רבו בספרות הפולנית.

אך במקביל לאינטליגנציה הטמעה הזאת העמיד הגיטו היהודי את פרץ ואת אש, את נומברג ואופאטושו, את זינגר ואת סגלוביץ ועוד עשרות סופרים בעלי־משקל, כן הקים מערכת מוסדות־תרבות לאומיים, שהיו עשויים להיות לתפארת לכל עם יושב על אדמתו.

אך מעמד־הדברים החמיר ביותר דוקא בפולין העצמאית. משגברו שכבות־הבינים הפולניות והאנטישמיות הקיצונית, התחיל גם הגיטו לגדול עוד יותר, גברה, איפוא, הבדילות, ואף על פי כן גבר גם קצב הטמיעה הלשונית והתרבותית. טמיעה זו לא היתה דומה דמיון כלשהו לטמיעת יהדות מערב־אירופה במאה התשע־עשרה, לפי שהתערות בתרבות הפולנית שוב לא היתה אפשרית. חזק מדי היה הכוח הדוחה של ההברה הפולנית, והאזירה היתה מורעלת מכדי שיוכל הגאוני שבילדי ישראל והבקי שבהם בלשון הפולנית לגדול ולהיות למשורר פולני כגון טובים לפני 30—40 שנה, אך גם טמיעה שטחית זו היה בה כדי לחתור תחת בנין־התרבות היהודית ולרפות את תנופת היצירה היהודית, שאך זה נגלה מלוא כוחה.

כיצד היה הדבר בגדר האפשר לנוכח בדי

לות חברתית ובדילות־שטח גוברת והולכת? ראשית, משום שצורות־התרבות המודרניות מדלגות על פני הגבוהות שבמחיצות ופורצות אל המסוגרים והמופרשים שבבתי היהודים. הראדיה, הגראמפון והקולנוע — כוח־טמיעה להם, אך גדול מזה היה חלקה של מדיניות־החינוך הישועית, המיוחדת במינה, של הממשלה הפולנית. מצד אחד, חייבים היו ילדי־ישראל לבקר בבית־ספר עממי, ולעתים קרובות לא היה זה אלא בית־ספר פולני, אמת, יהדות פולין הקימה מערכת בתי־ספר לאומיים, שלשון הור־אתם אידיש ועברית, כ־200 אלף מילדי ישראל, שהם 40 אחוזים מכלל הילדים בני גיל בית־הספר, למדו בבתי־ספר אלה, וכן הובדלו מסביב־בתי־הילדים הנכרית והורחקו מהשפעתה המט־מיעה; אמת, חובה היתה ללמד בבתי־הספר הללו את כל הלימודים הפולניים והממשלה היתה מרחיבה דרך כפיה את השפעת הלשון הפולנית בבתי־הספר הללו, ואף על פי כן ניתן בפולין חינוך יהודי לשיעור גבוה יותר של ילדי ישראל מככל ארץ אחרת בעולם.